

ARKEOLOJİK ÇAĞLARDA ANADOLU'DA MÜZİK

MUSIC IN ANATOLIA IN ARCHAEOLOGICAL TIMES

Burak KARAAĞAÇ*

Geliş Tarihi: 14.10.2017
(Received)

Kabul Tarihi: 10.04.2018
(Accepted)

ÖZ: 20. yüzyılın ortalarında başlayarak günümüze kadar geçen süreç içinde yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları; Türkiye’de müzik tarihi açısından çok önemli belge ve bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır. Elde edilen çok sayıda ve çeşitlilikteki yazılı ve görsel materyaller, bilinen müzik tarihini değiştirecek niteliktedir. Anadolu’da elde edilen belge ve bilgilerin tarihsel derinliği ve çeşitliliği, müzik tarihi açısından dünyada eşine az rastlanan bir merkezin varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu belgelerin ışığında yazdığım bu makalede topladığım veriler kaynak kitapların yansıra müzelerde sergilenen parçalar ve sergi alanında bulunmayan müze envanterlerinde bulunan ve müze depolarına izinle inerek teker teker yaptığım araştırmalar sonucu oluşmuştur. Fakat en büyük sorun bu müzelerin depolarına inmek için T.C. Kültür Bakanlığı Müzeler Genel Müdürlüğü’nün desteği ile olmuştur. Bu izinler alındıktan sonra bulduğum enstrümanların nasıl çalındığı fikri de Yanında müze depolarında inerken yardımcı olan arkeolog uzmanlar ya da müze müdürleri tarafından çözülmüştür. Bu makalede yer alan bilgiler yaklaşık M.Ö.12 bin yıl öncesi Arkeolojik çağlardaki Türkiye’nin, müzik kültürünü, M.S.395 yılına kadar dört farklı başlık altında incelemesi üzerine oluşmuştur. Makale; Neolitik - Kalkolitik Çağlar(M. Ö. 10 000 / 12 000 – 3.000), Eski Tunç Çağı(M.Ö. 3.000–2.000), Asur Ticaret Kolonileri – Hitit Çağları(M.Ö. 2.000 – 1.190), Demir ve Roma Çağları(M.Ö. 1.190 – M.S. 395) üzerine yapılan çalışmalarla, görsel resimler ve elde edilen veriler de kullanılarak bilimsel ölçüde tarihe ışık tutmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Anadolu’da Müzik Tarihi, Neolitik - Kalkolitik Çağlar, Eski Tunç Çağı, Asur Ticaret Kolonileri – Hitit Çağları, Demir ve Roma Çağları*

ABSTRACT: Archaeological excavations carried out from the middle of 20th century to the present day; have caused to achievement of very important information and documents about Turkish Music History. The resulting large number and diversity of written and visual materials have the characteristics of changing the known history of music. Historical depth and diversity of the documents and information obtained in Anatolia; has revealed the existence of a rare and important central about the music history. These documents that caused me to write this article are; the written sources that I’ve collected and displayed sources in the museums and taking place in the depot of the museums that can be seen with

*Doçent, Hacettepe Üniversitesi, Ankara Devlet Konservatuarı,
burak.karaagac@hotmail.com

permission. The problem of permission for the depots is solved with the support of General Directory of the Museums of the Ministry of Culture. The archaeologists who worked with me by the permission and some museum managers helped me about the way of playing some old instruments. With the assistance of information taking place in this article; I've researched the age of Turkish Musical Culture from BC 12000 to AC 395 under four basic headlines. The first is Neolithic - Chalcolithic Ages (BC. 10 000/12 000 - 3.000), the second is Early Bronze Age (BC.3000 to 2000), the third is Assyrian Colonies – Hittite Ages (BC. 2,000 - 1,190) and the fourth and last is Assyrian Colonies – Hittite Ages (BC. 2,000 - 1,190). The visual pictures and information about these four ages helped to clarify the history of music scientifically.

Key Words: *Music History in Anatolia, Neolithic - Chalcolithic Ages, the Early Bronze Age, Assyrian Colonies - Hittite Ages Iron and Roman Ages*

1. GİRİŞ

Yaklaşık 12 bin yıl önce başlayan ve bilim dünyasının “Anadolu’da Neolitik Devrim” olarak nitelediği süreçte insanlık, uygar dünyaya doğru çıktığı yolculuğun ilk adımlarını atmıştır. Bu devrimde artık yerleşik düzenin ilk yapıları ortaya çıkmaya başlamış, insanoğlunun yaşamında köklü değişiklikler oluşmuş, Paleolitik çağda yaşanan avcılık ve toplayıcılığa dayalı yaşam, tarım ve hayvancılığa dayalı olarak ilk ilkel köy sistemleri düzenine dönüşmüştür. Artık üreten ve biriktiren bir yapı meydana getiren Anadolu insanı, yerleşik düzene geçiş sürecinde, dünyada ilk kez yapılanan Çayönü (Diyarbakır), Cafer Höyük (Malatya), Aşıklı Höyük (Aksaray), Kuruçay (Burdur), Çatalhöyük (Konya) ve Hacılar (Burdur) gibi yerleşkelerde küçük gruplar halinde yaşamaya başlamıştır.

Tüm gelişmeler ve belgeler açıkça göstermiştir ki; İnsanlık tarihi açısından yeni bir yapı oluşturan Anadolu toplulukları, insanlığın uygarlığa yönelişinin merkezinde yer almış, elde ettikleri bilgi birikimi ve donanımları ile farklı bölgelerdeki toplulukları etkilemiş, onları kendi merkezlerine çekmişlerdir. Gerek doğudan ve gerekse batıdan göç eden topluluklar artık yerleşik düzene geçen Anadolu’nun yerli topluluklarıyla birlikte göçebe yaşam tarzını bırakıp yerleşik sisteme bağlı kalmışlardır. Beraberlerinde getirdikleri kültürel ve yaşamsal etkileşim ile yeni yaşam tarzlarını bir sentez haline getirip, uygar dünyanın kültür ve sanatının temelini mihenk taşlarının (yapı taşlarının) oluşmasını sağlamışlardır.

Sonuç olarak Anadolu’da yerleşik düzene geçildikten sonraki Türkiye ve Dünyanın önemli müzik kültürünün temelinde binlerce yıllık süreç içinde birikip oluşan çok zengin kültürel donanımı, dört farklı başlık altında inceleyebiliriz.

2. NEOLİTİK - KALKOLİTİK ÇAĞLAR (M. Ö. 10 000 / 12 000 – 3.000)

Anadolu’da, Neolitik ve Kalkolitik çağlarda (M. Ö. 10 000 / 12 000 – 3 000) üretilmiş olan ve kazılar sonucu ele geçen arkeolojik materyaller, müzik tarihi

açısından ilk önemli belgeleri oluşturmaktadır. İkonografik kanıtlar ve olasılıklar, ses çıkarmak için kullanılmış olan obje parçalarının bulunması, Anadolu’da müzik kültürünün en eski ifadesinin neolitik dönemden başladığının kuvvetle muhtemel olduğunu göstermektedir. Ancak neolitik öncesinde, göçebe avcı-toplayıcı grupların da benzer nesnelere kullanmış olabileceği ve uzun mesafelerde birbirleriyle iletişim kurabilmek için yüksek ses çıkarabilen nesnelere (düdükler, çubuklar vb.) kullanmak zorunda olduklarını ifade edebiliriz. Bununla birlikte, ele geçen bu arkeolojik nesnelere çoğunun parçalı olması, onların işlevi ve özellikleri ile kesin bilgi sahibi olmamızda önemli engel oluşturmaktadır. Etnografik benzerlerine dayalı olarak yapılan yorumlar, bu nesnelere çok amaçlı kullanımları olabileceğini göstermektedir.

Çömlekçilik öncesi, neolitik dönemin önemli yerleşim merkezleri arasında yer alan Çatalhöyük’te, MELLAART James tarafından yapılmış olan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkarılan duvar resimleri üzerinde bulunan “Av sahnelerinde dans eden bir avcı grubu figürünün, çeşitli vurmali çalgıları kullandığı yönünde görüş oluşabilir. Burada, vurmali çalgıların sesleri ile hayvanları ürkütüp, avcılarının olduğu yere yönlendirildiği yönünde öngörülebiliriz”. (Bkz.Görsel1)

Görsel 1: Çatalhöyük Duvar Resimleri¹

¹ Mellaart James (2001), *Çatalhöyük*, YKY Yayınları, İstanbul.

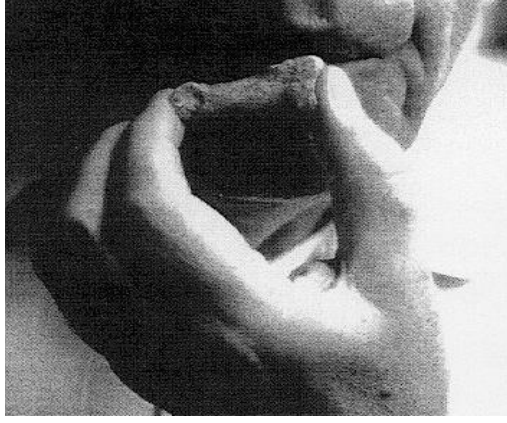
Bu çağın çömlekçilik öncesi, önde gelen çalgıları ya da ses elde edilen nesnelere İdiyon adı verilen, kendinden tınlayan çalgılardır. En ilkel haliyle; iki taşın ya da kemiğin birbirine vurularak çıkarılan sesle, tunç çağı öncesi zil görevi yapan İdiyonlar ile koyun, keçi ya da sığırların kürek kemiklerinin üzerine açılan çentiklere sert bir cisimle sürtülerek çalınan “Raspa” ve “Balık Sırtı” (bkz. Görsel 2) vb. gibi isimler verilen vurmali çalgılardır. Anadolu’da üretilmiş ve Raspa olarak adlandırılmış olan çalgının, Türkiye’deki müze ve depolarda 40 civarında örneklerine, rastlanmaktadır. Bu süreçte Nefesli Çalgılar da öne çıkmaktadır. Bunlar arasında kavallar, düdükler (bkz. Görsel 3) ve bir ipe bağlı tahta ya da benzeri sert bir cismin havada döndürülmesi ile ses elde edilen ve “Boğa Kükreten” olarak isimlendirilen çalgılar sıralanabilir. Bunların dışında, ses çıkaran nesnelere; Çayönü, Grikihacıyan, Hallan, Cemi Tepesi, Sakça Gözü, Norsuntepe ve Aslantepeler gibi yerleşkelerde dini bir çerçeve içinde kullanıldığını gösterecek şekilde mezarlarda ve tapınma alanlarında bulunmuştur.

Görsel 2: *Raspa ve Balıksırtı* ².

² Elbaş Oğuz (2011), *Türkiye’de Müzik Kültürü*, Tarihsel Süreç İçinde Türkiye’de Müzik Kültürü Makalesi (s.5-6), Atatürk Kültürü Merkezi, Ankara.

Görsel 3: *Kemik Düdük*³.

Giderek artan çeşitli kanıtlar, bu dönemde toplu dansların, bolluk ve bereket için dinsel ritüellerin yapıldığını ve bu etkinliklerde çalgıların kullanıldığını göstermektedir. Ancak bu sürecin müzik kültüründe eksik olduğu ve dayanıksız malzemelerden üretilmeleri nedeniyle önemli bir bölümünün yok olduğu söylenebilir. Sınırlı ölçüde ele geçen belgeler üzerine yapılan yorumlar ile dönemin müzikal yapısı kavranmaya çalışılmaktadır.

Bu dönemin sonlarına doğru Anadolu'da teknik gelişmeler olmuş, yeni ve farklı materyallerden çok çeşitli objeler üretilmiştir. Bu gelişme çerçevesinde, pişmiş toprak ve metalden çalgılar da üretime yansımıştır. Elde edilen kaynaklarda ki; duvar resimleri, çeşitli belgeler ve orijinal çalgılar, günümüzdeki benzerleriyle yapılan kıyaslamalar sonucunda, dönemin müziği üzerine öngörüler yapılmasını sağlayabilecek niteliktedir.

3. ESKİ TUNÇ ÇAĞI (M.Ö. 3.000–2.000)

Tunç çağı, Anadolu'da metalin kullanılmaya başladığı dönemdir. Bu süreçte, Anadolu yaşamında taşın kullanımı giderek azalmış ve metal objeler onların yerini almaya başlamıştır. Metalin kullanım alanı arttıkça, nitelikleri de değişmeye başlamış ve yeni alaşımlar ortaya çıkmıştır. Metal objelerin birbirine vurularak elde edilen yeni alaşımlar, metal İdiyonlar'ın kalitesini ve çeşitliliğini artırmıştır. Bu nedenle, Eski Tunç Çağında üretilen ve daha iyi tını özelliklerine sahip olan metal İdiyonlar, "dünyanın en eski zilleri" olarak tarihe geçerek, günümüzden yaklaşık

³ Elbaş Oğuz (2011), *Türkiye'de Müzik Kültürü*, Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Müzik Kültürü Makalesi (s.5-6), Atatürk Kültürü Merkezi, Ankara.

4200 yıl önce Anadolu'da üretilmeye ve kullanılmaya başlamıştır. Bu metal idiofonlar; arsenikli bakır, bronz ya da gümüşten yapılmıştır. Anadolu'da bu döneme ait 100 civarında metal idiofon bulunmuştur. Bunlardan yaklaşık 70 tanesi, saplı zil (Anadolu'da bu dönemin karakteristiği) ya da çalparalardır. Dönemin öne çıkan bir başka metal idiofonu; tam ya da eksik olarak ele geçen ve sistrum (at nalı veya halka formunda bir çerçeve içine çekilmiş çubuklara geçirilmiş disklerden oluşan çalgı) olarak adlandırılan çalgıdır. Bunların dışında; "güneş kursu" ismiyle de anılan ve dairesel yüzeyler üzerine yerleştirilmiş metal nesnelerin hareket etmesiyle ses elde edilen objeler, birbirine vurularak ses çıkaran düz metal çubuklar, zil gibi birbirine vurulan parmak çubuklar ve çingiraklar dönemin diğer metal idiofonlarıdır. Çoğunluğu, törensel işlevler için cenaze törenlerinde kullanıldıkları açıkça görülen mezarlarda ya da obje istifleri arasında bulunmuştur. Alaca Höyük 'ün prens mezarlarından çıkarılan objeler (özellikle bronz dökümler), tasarım ve işçilik açısından son derece gelişmiştir. Bu Erken Bronz Çağı idiofonları, çoğunlukla Anadolu kültürünün kendine özgü ürünleri arasında olup, olasılıkla kişisel ihraç edilen ürünler dışında, bu bölgenin dışında bulunmamaktadır.

Saplı ziller, Alaca Höyük, Horoz Tepe nekropolislerinde ve mezar eşyaları arasında bulunmuştur. İlginç bir şekilde günümüze ulaşan tüm örnekler, oldukça kısa bir döneme (M.Ö.2400-2000)/ Erken Bronz Çağı III. Evre) aittir. Saplı zillerin çapları, 4 cm'den 12 cm'ye (normalde 6-8 cm) kadar değişmektedir. Hemen hemen tüm saplı zillerin disklerinin alt tarafının ortasında, içerlek yazma yer alır ve tutacak görevi yapan sapta genellikle hafifçe genişleyen bir baş kısmı vardır. Çoğu durumda, bu toprak biçimli çıkıntıda çalgıyı çalgıcının bileğine ya da iki zili birbirine bağlamak için köşegen veya yatay bir delik bulunur. Bazen baş kısım oyuk ve koniktir. Saplı zillerin bazılarının baş kısmında hayvan figürleri, çeşitli süs çıkıntıları yer alırken, sap kısmı ve diskin üstü sanatsal kalıplar, paralel kazılmış çizgilerle süslenmiştir. Bu çalgılarda bakır alaşımının yanı sıra gümüşün de kullanılması onlara verilen yüksek değer önemli bir göstergesidir. Mezarlıklarda bulunmuş saplı zillerin çoğu, gömülmeden önce kasıtlı olarak kırılmış ya da çalınmaz hale getirilinceye dek büyük zarar verilmiştir.

Bu süreçte yer alan, ayrıntılı ve ince bir işçilik kullanılarak yapılmış ve çeşitli av hayvanları, boynuz çiftleri ve yonca biçimli figürlerle süslenerek üretilmiş olan bir diğer idiofon sistrumlardır. O dönemin ilkel koşullarında, Anadolu insanı bir idiofonun üretimi için, günler, haftalar ve hatta aylarca süren bir emek veriyordu. Zamanlarının büyük kısmını harcayarak bir çalgıyı üretmeleri, büyük olasılıkla onlar için çok önemli bir değer olduğunun ve yaşamlarının önemli alanlarında veya bir tapınma sırasında ya da yaşam kaynakları olan avcılığın verimli ve başarılı geçmesi amacıyla yakarıda buldukları sırada kullanıldığını göstermektedir. İşte tam da bu noktada; istediklerini gerçekleştirebilmek ve başarılı

bir yaşamı yakalayabilmek için, Anadolu insanının müziği kullandığını ve bunun için de çalgılar ürettiğini söyleyebiliriz. Eski Tunç Çağı'nda ilk kez görülen bu idiofon; Sistrum olarak adlandırılmıştır. Bir çerçeve ve bir saptan oluşan Sistrum, arsenik ve bakır alaşımından tek parça dökülmüştür. Çerçeve içinde, kare ya da yuvarlak ziller delinerek yan yana metal çubuklara dizilmiştir. Çerçeve içinde iki ya da üç paralel çubuğa dizili olan ziller, çeşitli doğrultuda hareket ettirilmesiyle ses vermektedir. Benzerlerinden farklı ve son derece zengin süslenmiş bir Sistrum örneği Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonunda yer almaktadır.(bkz. Görsel 4)'Bu idiofon, 1954'te Tokat bölgesi Horoztepe'de bir mezarlıkta bulunmuştur. Büyük oranda korunmuştur. İki adet sistrum da New York, Metropolitan Museum of Art koleksiyonunda bulunmaktadır.⁴ Bu idiofon da büyük olasılıkla Horoztepe'den gelmektedir.'" (bkz.Özgüç ve Akok, 1957, 201ff; 1958, sf.7) Bunların dışında, çeşitli sistrum parçaları, daire biçiminde delinmiş metal bir disk ve hayvan figürleri ile süslü hafif eğilmiş metal bir halka, Alaca Höyük'ten çıkarılmıştır. Bulunanlar arasında bir dizi süslemesi olan, delinmiş, dairesel altın diskler de vardır. Bunlar da sistrum parçaları olarak yorumlanmaktadır (Özgüç ve Akok: 1958, 49; Tezcan: 1960, 35) Değerli metallerin kült çalgı aletleri için kullanımı, bu tür objelerin ses çıkarmak için kullanılmalarının yanı sıra tapınmanın önemli ve değerli olduğu yönünde yorum yapmamıza da gerekçe olmaktadır. Saplı ziller ve sistrumlar, Anadolu'nun kendine özgü eserleri olarak ortaya çıkmışlardır. Bu ziller, değişip gelişerek geleneksel bir anlayış içinde günümüze kadar Türkiye'de üretilmişlerdir. Elimize geçen örneklerle göre bu çağın metal idiofonları, kemik, pişmiş toprak gibi diğer malzemelerden yapılmış çalgılara oranla çok daha fazla yapılmışlardır. Binlerce yıl öncesinde Anadolu'da üretilmeye başlayan bu ziller, yapısal özellikleri değişip, gelişip, çeşitlenerek günümüz Türkiye'sinde ve dünyada kullanılmaya devam etmektedirler. Bugün Türkiye hala, dünyanın en iyi zillerinin üretildiği yer olarak bilinmektedir. Yapılan tüm değerlendirmeler ve belgelerin ışığında, bu belirlemenin bir tesadüf değil, binlerce yıllık geçmişten gelen bir gelenek olduğunu görmekte ve anlamaktayız.

Alaca Höyük ve Horoz Tepe'nin prens mezarlarından çıkarılan bronz kült objeleri arasında, 17 adet ince işçilikli süslemeleri olan halka ya da yarım daire biçimli, çerçevesiz, sallamalı "kendi tınlar" çalgılar bulunmaktadır. Güneş kursu da denilen bu çalgılarda (bkz. Görsel 5) ses, bronz diskin üzerine yerleştirilmiş olan halkaların sallanması ile elde edilmektedir. Sembolizm yüklü ve büyük olasılıkla cenaze törenlerinde kullanıldığı düşünülen bu zengin süslemeli objelerin, güneşleri ya da evreni temsil ettiği ve "kült sancağı" olarak kullanıldığı düşünülmektedir. İki sivri uçlu iğnesi olan tabanın, olasılıkla objeyi yüksek rütbeli insanların cesetlerini

⁴ New York, *Metropolitan Museum of Art*, Envanter No: 55.137.1-2.

mezara taşıyan aracın direğine ya da boyunduruğuna tutturmaya yaradığı öngörülmektedir. Asılı gövdeye vurarak ses çıkaran halkaları olan bu çalgılar, daha sonra diğer kıymetli eşyalarla birlikte, ölünün öbür dünyaya yolculuğuna eşlik etmesi için mezarlarına yerleştirilmişlerdir.

Bu dönemde, Truva, Karaoğlan, Tarsus, İkiztepe, Bademağacı, Karahöyük(Konya), Norşuntepe, Lidar Höyük, Ahlatlıbel, Acemhöyük, Polatlı ve Demircihöyük gibi kazı alanlarında, önemli sayıda pişmiş topraktan üretilmiş çingiraklar bulunmuştur. Bunların çoğunlukla çocuk oyuncağı olarak kullanılmış olabileceği yönünde yorumlar olmasına karşın, kötülükleri kovmaya yarayan müzik tılsımları da olabileceği şeklinde görüşler vardır. Bu objelerin biçimleri; çoğunlukla küre ya da yarım küre formunda, kulplu-kulpsuz, delikli-deliksiz olabileceği gibi, insan, hayvan ve farklı biçimli çingiraklar da üretilmiştir. Bu farklı biçimli çingiraklardan bazıları yalnızca Anadolu'ya özgüdür.

Ünlü Alman müzik arkeoloğu BACHMANN Werner'in Anadolu'nun Tarih Öncesi Müzik Arkeolojisi Makalesi-Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Müzik Kültürü (2011: 95-97), Erken Bronz Çağı'nın III. Evresinde, yaylı çalgıların da bulunduğu yönünde görüşü vardır. Malatya Arkeoloji Müzesinde bulunan⁵ M.Ö. Geç 3.bininci yıllardan kaldığı düşünülen seramik kap parçaları üzerindeki insan kabartmasında, Arpı anımsatan bir çalgı görülmektedir. Bachmann Malatya'nın kuzey doğusunda ki Arslantepe'de bulunmuş olan objedeki oturmuş arpçının, son derece stilize betimlendiği ve sadece ana hatlarıyla çizilmiş olan yaylı çalgıyı Mezopotamya ya da Mısır modelleri ile özdeşleştirmenin zor olduğunu da açıklamaktadır. Bu çalgıya en yakın olarak, Cycladic mermer heykelticiklerde görülen, üçgen çerçeveli arplardan olduğunu ve ancak onlarla mukayese edilebileceğini de söylemektedir.

⁵ *Malatya Müzesi*, Envanter No: 3047.

Görsel 4: *Sistrum*⁶.

Görsel 5: *Güneş Kursu*.⁷

⁶ Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Envarter No: 18519.

⁷ Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Envarter No: 18444.

4. ASUR TİCARET KOLONİLERİ – HİTİT ÇAĞLARI (M.Ö. 2.000 – 1.190)

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da metal ve pişmiş topraktan idiofonların kullanımının, birtakım farklılıklar görülmele birlikte devam ettiği yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan eserlerden anlaşılmaktadır. Bu dönemde Samsat'ta bulunmuş bir vazo parçasından (bkz.*Görsel 6) uzun ve ince saplı, küçük, dairesel gövdeli, bağlama ailesinden iki telli bir çalgının da kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu dönemde ayrıca arp çalgısının da kullanıldığı, M.Ö.18.yüzyıla ait Karahöyük kral sarayında bulunan Suriye silindir mührü üzerinde belirlenmiştir.⁸

2010 yılında, Çorum'da gerçekleştirilen VII. Uluslararası Hititoloji Kongresinde, Hitit müziği üzerine bir konferans veren Oğuz Elbaş.⁹ Hitit insanların kendilerini; onları yönetenlere ve Tanrılara adadıklarını, yaratan-yöneten ulvi güçlere ulaşabilmek ve onları mutlu edebilmek yolunda çok çeşitli etkinlikler düzenleyip üretimlerde bulduklarını ifade ederek, bu dönemin o inanılmaz sanat eserlerinin oluşumunda böylesine bir iç dinamizmin yattığını belirtmiştir.

Tapınaklar, saray ve kralın çevresinde ortaya çıkan Hitit sanatı, başta Hatti, Hurri olmak üzere, Hitit müziği ve çalgıları ile ilgili belgeler, saraya ve tapınaklara aittir. Bunlar, müzik ve çalgılar ile doğrudan bilgi edinip, çalgıların yapısıyla ilgili teknik bilgileri, müziğin içeriği ve türleri hakkında fikir vermezler. Bu belgeler, ortostatlar, kabartmalı vazolar ve çeşitli arkeolojik materyaller üzerindeki betimlemeler ve Hitit yazılı metinleridir. Bu belgelerden Hititlerin, müzik eşliğinde yaptıkları akrobasi, dans ve savaş oyunlarını da çok sevdikleri görülmektedir.

Bugün elde edilmiş belgeler, genel anlamda Hititlerde müzik ve dansının, bayramlar, saray ve dini törenler gibi çok çeşitli etkinliklerde yer aldığı anlaşılmaktadır. Müzik törenlerde, önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde işlev görmekteydi. Müzisyenler törenlerin tüm aşamalarında kendilerine verilmiş olan görevi tam bir disiplin içinde yerine getirmek ve kurallara kesinlikle uymak zorundaydılar. Törenlerin bazı bölümlerinde sessizlik gerekli olduğu zaman, müzik susardı.

Müzisyenlerin, nasıl eğitildikleri konusunda kesin bir belge bulunmamakla birlikte Anadolu'nun geleneksel yapısına da bakarak müzisyenlerin usta-çırak ilişkisi ile müzik eğitimi aldıkları ve çalgılarını öğrendikleri söylenebilir. Bu durum, müzisyenlerin yakın bir çalışma ortamı içinde olduklarını ve belirli

⁸ Suriye Silindir Mührü, *Konya Arkeoloji Müzesi*, Envanter No:1971.32.425.

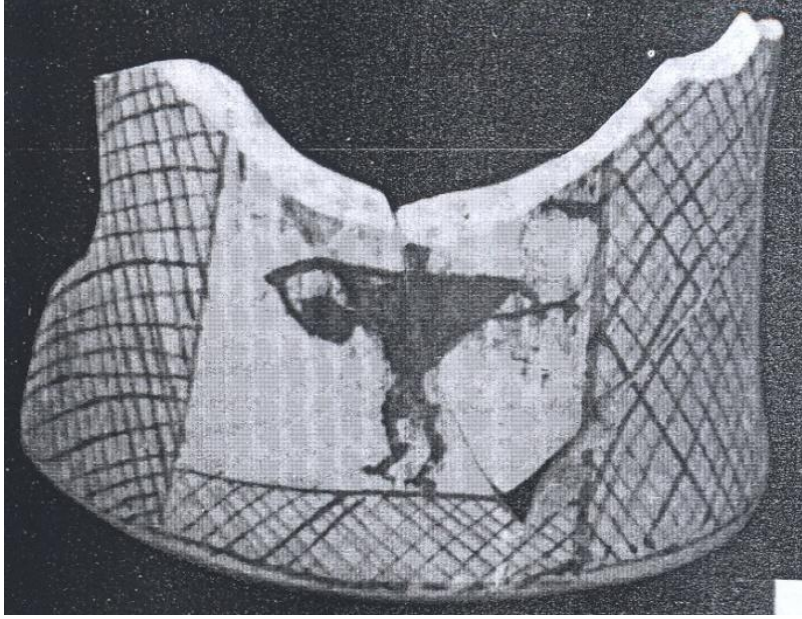
⁹Elbaş Oğuz (2010), VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi- *Hitit Müziği Üzerine Bir Konferans Metni*, Çorum.

sürelerde, aynı yerde birlikte yaşadıklarını göstermektedir. Çeşitli kaynaklar, büyük ve varlıklı aileler ya da yapılarda çalgıcı ve şarkıcıların düzenli olarak beraber olduklarını göstermektedir. Bu kaynaklardan müzisyenlerin, Lallupiya gibi şehirlerde toplandıkları anlaşılmaktadır. Bu bölgelerde hazır hale gelen müzisyenler ve onların oluşturduğu korolar, festivallerde ya da bayramlarda ve çeşitli törenlerde üstlerine düşen görevleri yerine getiriyorlardı.

Belgeler Hititli müzisyenlerin, profesyonel bir anlayış içindeki yaşamlarını belirli zaman dilimleri içinde birlikte sürdürdüklerini göstermektedir.

Hititli müzisyenlerin kullandığı kendi tınlar çalgılar (idiophone) arasında: çalpara/zil; sistrum, derili vurmaları davul, tef, darbuka/dümbelek, telli çalgılar; lir, arp ve bağlamalar, nefesli çalgılar; kaval, çifte kaval ve boru sıralanabilir.

Görsel 6: Samsat Vazo Parçası (Bağlama Çalan Müzisyen)¹⁰

¹⁰ Adana Arkeoloji Müzesi, Envanter No: 3059.

5. DEMİR VE ROMA ÇAĞLARI (M.Ö. 1.190 – M.S. 395)

Hitit İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesinden sonra, M.Ö. 1.binyılın ilk yarısında, Anadolu'da birçok küçük devlet kurulmuştur. Güneydoğu'da Hitit geleneklerinin devam ettiği ve Geç Hitit olarak adlandırılan dönem oluşmuş, orta Anadolu'da başkent Gordion olan Frigya devleti ortaya çıkmış, doğu sınırında Urartu devleti, kuzeybatıda Lidya devleti kurulmuştur. Yunanlı göçmenler, batı sahillerinde şehirler kurmuşlardır.

Bu süreçte, Anadolu'da kullanılmış olan çalgılar arasında lirler, arplar, bağlamalar, çifte kavallar, davullar, ziller, çingiraklar, çanlar, pan-flütler ve borular sıralanabilir. Rölyeflerde, genellikle tapınma, saray törenleri ve bayramlarda müzik yapan solistler ya da topluluklar ve dans eşliğinde çalgılı gösteriler betimlenmiştir.

Demir ve Roma Çağı'nda metal ve pişmiş toprak çingiraklar karışık olarak kullanılmıştır. Ayrıca Lidyalılar batı Anadolu'da altın çingiraklar kullanmışlardır. Lirler ve Arplar, milattan sonraki süreçte de Anadolu'da yaşamaya devam etmiştir. Arplar, Osmanlı döneminde ise Çeng olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Çeng, birkaç yüzyıl öncesine kadar Türk müzik sistemi içinde yer alırken, özellikle çalması ve yapımı daha kolay olan santur ve kanun çalgılarının yaygın olarak kullanılmaya başlanmasından sonra gözden düşmüştür.

Milattan sonraki dönemde Anadolu'da egemenlik kurmuş olan Roma/Bizans, Selçuk, Osmanlı ve sonuçta Türkiye Cumhuriyetinde de müzik, eski çağın müzikleri ile bir etkileşim içinde gelişerek yaşamın birçok alanında yer almıştır. Türkiye, coğrafi konumu gereği Doğu, Batı, Ortadoğu, Akdeniz, Türk dünyası, İslam kültürü gibi birçok kültürel etki alanı içindedir. Dünyanın en eski yerleşim bölgelerinden biri olan Türkiye toprakları, binlerce yıllık geçmişi ve tarihinde var olan birçok farklı kültürün etkisiyle, yine dünyada ender görülen kültürel zenginliğe sahiptir. Tüm bu farklılığa karşın yine de kendine benzeyen bir bütünlük gösterir. "Kültür sürekli bir oluşur" kavramı; farklı kültür kaynaklarından yeni birleşimler doğar yaklaşımı, bu benzeşmenin gerekçesidir. Ancak aynı kültür ve coğrafya bölgesindeki köylerin, geleneksel benzerlikleri yanında etnografya ve folklor bakımından farklılıklar vardır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere Türkiye, binlerce yıl öncesinden gelen oldukça köklü ve zengin kültürel yapısı ile Dünya Müzik Kültürü için önemli bir merkez konumundadır. Sürecin nasıl oluştuğunu; Neolitik - Kalkolitik Çağlar (M. Ö. 10 000 / 12 000 – 3.000), Eski Tunç Çağı (M.Ö. 3.000–2.000), Asur Ticaret Kolonileri – Hitit Çağları (M.Ö. 2.000 – 1.190), Demir ve Roma Çağları (M.Ö. 1.190 – M.S. 395) başlıkları altında topladım. Ayrıca tarihi kazılar ve çalışmalarda yer alan görsel resimler ve elde edilen verilerle birlikte, öğrencilerimize ve öğretmenlerimize yazılı tek bir bilimsel

kaynak sunmayı hedefleyerek bu bilimsel makaleyi yazdım. Bu makale ile bugüne dek çok fazla irdelenmeyen ancak "Müzik" tarihimiz açısından çok önemli bir konuya ışık tuttuğum inancındayım.

KAYNAKÇA

Akurgal Ekrem (1995), *Hatti Ve Hitit Uygarlıkları*, Yaşar Eğitim Ve Kültür Yayınları, İzmir.

Alp Sedat (1999), *Şarkı, Müzik Ve Dans*, Kavaklıdere Kültür Yayınları, Ankara.

Bachmann Werner (2011), *Anadolu'nun Tarih Öncesi Müzik Arkeolojisi*, sayfan95-97, Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Müzik Kültürü, Atatürk Kültürü Merkezi, Ankara.

Bayburtluoğlu Cevdet (1982), *Arkeoloji*, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Belli Oktay (2000), *Türkiye Arkeolojisi Ve İstanbul Üniversitesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Brandau Birgit, Schickert, Hartmut (2003), *Dünya İmparatorluğu*, Çev: Nezihe Mertoğlu, Arkadaş Yayınları, Ankara.

Darga A.Muhibbe (1992), *Hitit Sanatı*, Akbank Kültür Ve Sanat Kitapları, 56. Baskı, Ana Basım A.Ş., İstanbul.

Elbaş Oğuz (2010), *Hitit Müziği Üzerine Yayınlanmış Bir Konferans Metni*, VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi, Çorum. Elbaş Oğuz (2011), *Türkiye'de Müzik Kültürü*, sayfa 5-6, Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Müzik Kültürü, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.

Gurney Oliver Robert (2001), *Hititler*, Çev. Pınar Arpaçay, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Güvenç Bozkurt (1974), *İnsan Ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Hodder Ian (2006), *Çatalhöyük Leoparın Öyküsü*, YYK Yayınları, İstanbul.

Karağuz Güngör (2001), *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Kitabevi Akın Ofset Matbaacılık, Konya.

Mellaart James (2001), *Çatalhöyük -YKY Yayınları*, İstanbul.

Özgüç Tahsin, Akok Marnut (1957), *Afşin Yakınındaki Eshab-ı Kehf Külliyesi*, Sayı 2, sayfa.11-13, Ankara Üniversitesi Dergisi, Ankara.

Özgüç Tahsin, Akok Marnut (1958), *Horoz Tepe Kazıları*, Ankara Üniversitesi Dergisi, Sayı 3, sayfa 7-9, Ankara.

Picken Laurence (1975), *Folk Musical Instruments of Turkey*, Oxford University, England.

Say Ahmet (2003), *Müzik Tarihi*, Müzik Tarihi Yayınları, Ankara.

Schirmer Wulf (1982), *Hitit Mimarlığı*, Çev. Beral Madra, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.

Umar Bilge (1999), *İlk Çağda Türkiye Halkı*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.

Ünal Ahmet (2000), *Hititler Devrinde Anadolu (2)*, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, Atlan Matbaacılık, İstanbul.

Williams Raymond (1993), *Kültür*, İmge Yayınları, İstanbul.

Yıldırım Tayfun (2001), *Kabartmalı Vazosunda Betimlenen Dans Eden Bir Hititli*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 41, Sayı: 1-2, sayfa 1-7, Ankara.